

EKSPORTNI RIVOJLANTIRISHDAGI BUGUNGI MUAMMOLAR

*Toshkent Amaliy Fanlar universiteti
Tarmoqlar Iqtisodiyoti va
buxgalteriyasi kafedrası o'qituvchisi
Usmanova Dilnoza Xodjimuratovna
tel: 998977682742,
e-mail: dilnozausmonova64@gmail.com*

Annotatsiya

Mazkur maqolada eksportni rivojlantirish jarayonida yuzaga kelayotgan zamonaviy muammolar tahlil qilinadi. Tadqiqotda global savdo sharoitlari, logistika xarajatlari, mahsulot raqobatbardoshligi, institutsional cheklovlar va moliyaviy omillar o'rganildi. O'zbekiston misolida eksport tarkibi va uning diversifikatsiya darajasi baholandi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, eksportning barqaror o'sishi uchun yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ulushini oshirish, logistika infratuzilmasini rivojlantirish va eksportni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish zarur.

Kalit so'zlar: eksport, raqobatbardoshlik, diversifikatsiya, logistika, tashqi savdo, sanoat siyosati.

Kirish

Eksport iqtisodiy o'sishning muhim omili sifatida klassik va zamonaviy iqtisodiy nazariyalarda asoslab berilgan. Xususan, David Ricardo tomonidan ishlab chiqilgan qiyosiy ustunlik nazariyasiga ko'ra, mamlakatlar o'z nisbiy ustunlikka ega mahsulotlarini eksport qilish orqali umumiy farovonlikni oshiradi¹.

Zamonaviy o'sish nazariyalarida esa eksport texnologik taraqqiyot va mahsuldorlikni oshiruvchi omil sifatida qaraladi. Paul Romer ning endogen o'sish modelida bilim va innovatsiya iqtisodiy o'sishning asosiy manbai sifatida izohlanadi².

Shuningdek, eksportga yo'naltirilgan rivojlanish modeli Sharqiy Osiyo davlatlari tajribasida yuqori iqtisodiy natijalarni ko'rsatgan³.

Eksport tarkibining xomashyo ustunligi muammosi

Resurslarga boy mamlakatlarda "xomashyo tuzog'i" (resource trap) yoki "Gollandiya kasalligi" hodisasi kuzatiladi⁴. Bunday sharoitda:

- qayta ishlash sanoati sust rivojlanadi
- yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ulushi past bo'ladi
- eksport daromadlari narx tebranishlariga bog'liq bo'lib qoladi

Bu holat uzoq muddatli barqaror o'sishga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston eksportining asosiy qismini **xomashyo va ayrim sanoat mahsulotlari** tashkil etadi.

Yetakchi eksport mahsulotlari

№	Mahsulot turi	Eksportdagi o'rni
1	Oltin	Eng katta ulushga ega
2	Energiya resurslari (gaz)	Muhim eksport manbasi
3	Rangli metallar (mis, rux)	Sanoat eksportining katta qismi
4	To'qimachilik mahsulotlari	Paxta asosidagi tayyor mahsulotlar
5	Qishloq xo'jaligi mahsulotlari (meva-sabzavot)	Rossiya va MDH bozoriga eksport
6	Mineral o'g'itlar	Kimyo sanoati eksporti
7	Avtomobil va ehtiyot qismlar	Sanoat eksporti o'sib bormoqda

Xususiyati

- eksportning katta qismi **oltin va xomashyo** hisobiga
- sanoat mahsulotlari ulushi hali ham cheklangan

Eksportda orqada qolayotgan mahsulotlar

Ba'zi tarmoqlar katta salohiyatga ega bo'lsa ham eksport ulushi past.

Orqada qolayotgan sohalar

№	Tarmoq	Muammo
1	Mashinasozlik	texnologiya yetishmasligi
2	Elektronika	ishlab chiqarish hajmi kichik
3	Farmatsevtika	importga bog'liqlik
4	Tayyor oziq-ovqat mahsulotlari	qayta ishlash darajasi past
5	Kimyo sanoati yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlari	innovatsiya kam
6	IT xizmatlari eksporti	kadr va infratuzilma muammolari

Eksport muammolarining asosiy sabablari

1. Qayta ishlash darajasining pastligi

Masalan:

- paxta tolasi eksport qilinadi
- lekin undan tayyor brend kiyim kam eksport qilinadi

2. Texnologik rivojlanish pastligi

Ko'plab korxonalar:

- eski uskunalar
- past mehnat unumdorligi

3. Logistika muammolari

- dengiz portlariga chiqish yo'q
- transport xarajatlari yuqori

4. Sertifikat va standartlar muammosi

Yevropa bozoriga chiqish uchun:

- ISO
- HACCP
- GlobalGAP talab qilinadi

Ko'p korxonalar bunga tayyor emas.

O'rganilgan natijalardan kelib chiqib biz quyadigicha eksportni rivojlantirish to'g'risida o'z fikr mulohazalarni keltirib o'tish mumkin:

1. Yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulot ishlab chiqarish

Masalan:

Xomashyo	Tayyor mahsulot
Paxta	Tayyor kiyim
Meva	Qadoqlangan sharbat
Mis	Elektr kabel
Gaz	Kimyo mahsulotlari

Eksport geografiyasini kengaytirish

Hozir asosiy bozorlar :Rossiya, Xitoy, Qozog'iston davlatlarini ayatdigan bo'lsak, Yangi bozorlar: Yevropa Ittifoqi, Janubiy Osiyo, Yaqin Sharq larni ham hisobga olishimiz kk bo'ladi.

Logistika infratuzilmasini rivojlantirish

Muhim loyihalar:

- **Transafg'on temir yo'li**
- **Xitoy–Qirg'iziston–O'zbekiston temir yo'li**
- logistika markazlari

Eksportchi korxonalarni qo'llab-quvvatlash uchun asosan : eksport kreditlari, eksport sug'urtasi, soliq imtiyozlari ni berish kerak .

Innovatsiya va texnologiyalarni rivojlantirish orqali, sanoat klasterlari, , texnoparklar, ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish talab qilinadi.

Logistika va savdo xarajatlari

Savdo xarajatlari eksport hajmiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Empirik tadqiqotlarga ko'ra, transport xarajatlarining 10% ga oshishi savdo hajmini 20% gacha kamaytirishi mumkin⁵.

Markaziy Osiyo davlatlarining dengiz portlariga chiqish imkoniyati yo'qligi tashqi savdo xarajatlarini oshiradi⁶.

Raqobatbardoshlik va mahsuldorlik

Eksport va mahsuldorlik o'rtasidagi bog'liqlikni Marc Melitz o'z modelida asoslab bergan⁷. Unga ko'ra:

- yuqori mahsuldor firmalar eksportga kiradi
- eksport faoliyati esa mahsuldorlikni yanada oshiradi

Bu esa sanoat siyosati va eksportni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining muhimligini ko'rsatadi.

Xulosa va takliflar

O'zbekiston eksportida hozir oltin, gaz, rangli metallar va qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetakchi hisoblanadi. Biroq mashinasozlik, elektronika, farmatsevtika va yuqori texnologiyali mahsulotlar eksporti yetarli darajada rivojlanmagan.

Kelajakda eksportni rivojlantirish uchun yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulot ishlab chiqarish, logistika tizimini yaxshilash va yangi bozorlarni egallash muhim hisoblanadi.

Eksportni rivojlantirishda tarkibiy diversifikatsiya, institutsional islohotlar va innovatsion sanoat siyosati ustuvor yo'nalish bo'lishi zarur. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ulushi oshmagan taqdirda eksportning miqdoriy o'sishi sifat jihatidan barqaror o'sishni ta'minlamaydi⁸.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ricardo, D. (1817). *On the Principles of Political Economy and Taxation*. London: John Murray.
2. Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*, 98(5), S71–S102.
3. World Bank. (2020). *World Development Report: Trading for Development in the Age of Global Value Chains*. Washington, DC.
4. Sachs, J. D., & Warner, A. M. (2001). The curse of natural resources. *European Economic Review*, 45(4–6), 827–838.
5. Limao, N., & Venables, A. J. (2001). Infrastructure, geographical disadvantage and transport costs. *World Bank Economic Review*, 15(3), 451–479.
6. UNCTAD. (2022). *Review of Maritime Transport*. Geneva.
7. Melitz, M. J. (2003). The impact of trade on intra-industry reallocations. *Econometrica*, 71(6), 1695–1725.
8. Hausmann, R., Hwang, J., & Rodrik, D. (2007). What you export matters. *Journal of Economic Growth*, 12(1), 1–25.